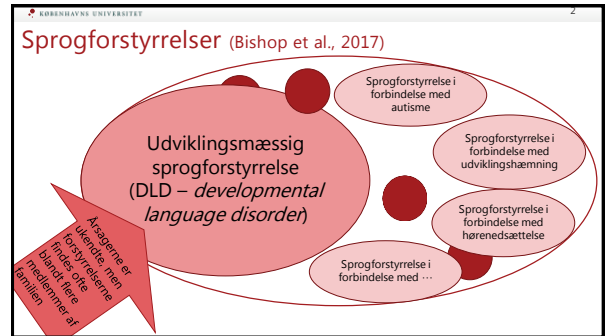

Sprogforstyrrelser
– et overset, men udbredt problem blandt børn og unge

Munkebjergkonferencen, 21.11.2019

Rikke Vang Christensen, lektor i børnelogopædi
KØBENHAVNS UNIVERSITET

Udviklingsmæssig sprogforstyrrelse (DLD)

- er karakteriseret af vedvarende vanskeligheder med tilegnelse, forståelse, produktion eller anvendelse af talt sprog
  - ingen bestemte sproglige symptomer *skal* være til stede
- udgør barrierer for kommunikation eller indlæring i hverdagen
- går næppe over uden særlige indsatser
  - og selv med særlige indsatser er der risiko for vedvarende vanskeligheder
    - specielt hvis der er sprogforståelsesvanskeligheder og familiemæssig disposition – og hvis vanskelighederne allerede har været i lang tid

(jf. Bishop et al., 2017)

Sproglige symptomer

'Frøhistorien' fortalt af Sisse (7;0 år) med DLD

og så (X)ham)å:be [: råbe (råbte)] til føen [: frøen] (,) 'fø [: frø] fø [: frø] kom ebage [: tilbage] (æen) igen!'

så øh kom en (X)ätte) rotte sagde 'hej (,) hvor er føen (,) henne?'

og så øh fø [: frø] øh hamseren [: hamsteren] sagde 'jeg hør (,) kan ikke finde den'

Symptomer på sprogforstyrrelser - eksempler

	Sprogproduktion	Sprogforståelse
Fonologi	Fejl i produktionen af sproglyde – især konsonanter (fx [d] for [g] s): "dyddel" ("cykel") eller Sisses /r/-udadelser	Vanskeligheder med at opfatte lydlig forskelle (fx [k] : [g]) og ligheder (fx svampe : trampe)
Grammatik	Vanskeligheder med at producere sætninger med alle forventede elementer (fx "så dem kigge nogen lille frø" ("så kigger de på nogle små frøer"))	Vanskeligheder med at forstå betydningen af sætninger som <i>grisen, som geden sparker til, er brun</i> eller <i>drengen jager hunden og springer</i> (se næste dias)
Leksikon	Vanskeligheder med at finde de præcise ord, når de skal bruges (fx "finde" for <i>lede</i> eller "sådan en til spise" for <i>gaffe</i>)	Forsinkelse af tilegnelsen af de første ord og over tid kendskab til færre ord end jævnaldrende børn
Pragmatik (brug af sproget i kommunikation)		
Vanskeligheder med at forklare begivenheder på en forståelig måde, selv om de enkelte ord er forståelige, eller anvendelse af 'han' uden at forklare, hvem 'han' er		

KØBENHAVNS UNIVERSITET 10

Symptomer på sprogforstyrrelser - eksempler

	Sprogproduktion	Sprogforståelse
Fonologi	De egentlige fejl i produktionen forsvinder oftest med alderen – hvis de overhovedet har været der. Sprogforstyrrelsen kan altså være vanskelig at høre, skjult.	Vanskeligheder med at opfatte lydligt forskellige (fx [k] : [g]) og ligheder (fx svampe : trampe)
Grammatik		Vanskeligheder med at forstå betydningen af sætninger som <i>grisen, som geden sparker til, er brun</i> eller <i>drengen jager hunden og springer</i>
Leksikon	Vanskeligheder med at finde de præcise ord, når de skal bruges (fx "finde" for <i>ledt</i> eller "sådan en til spise" for <i>gaffel</i>)	Forsinkelse af tilegnelsen af de første ord og over tid kendskab til færre ord end jævnaldrende børn
Pragmatik (brug af sproget i kommunikation)		
Vanskeligheder med at forklare begivenheder på en forståelig måde, selv om de enkelte ord er forståelige, eller anvendelse af 'han' uden at forklare, hvem 'han' er		

KØBENHAVNS UNIVERSITET 11

Om "Christian" 14;8 år

- Christians sprogforstyrrelse blev konstateret i børnehaven, da han var 4 år. Forældre og pædagoger modtog logopædisk rådgivning – bl.a. om at *omformulere* og *udbygge* (eng. "recasting and expansion") Christians udsagn
- hvis Christian fx sagde *Ham ikke do*, kunne hans stuepædagog eller forældre omformulere til *Han har ingen sko på, nej!* og udbygge med fx *Måske har han glemt dem udenfor.*
- Christians sprogforstyrrelse er blevet konstateret igen flere gange i løbet af skoletiden, senest da Christian var 12 år gammel, men ifølge forældrene er der ikke siden 1. klasse blevet lavet nogen målrettet indsats over for Christians store sprogvanskeligheder.

KØBENHAVNS UNIVERSITET 12

Om "Christian" 14;8 år

- Forældrene fortæller, at Christian udfordres af sine sprogvanskeligheder i alle skolefag og i sine sociale relationer. Han holder sig tilbage i timerne, i frikvartererne og ved sociale arrangementer - hvis han overhovedet bliver inviteret til disse. Forældrene mener, at han er så bange for at sige noget dumt, at han slet ikke vil forsøge at sige noget.
- Christian har svært ved at følge med fagligt, fordi han blandt andet har svært ved at finde den relevante information i teksterne i fx sprogfag og i matematik. Han bliver også rigtig træt i løbet af sin skoledag; forældrene mener, at det skyldes, at han bruger mange kræfter på at forsøge at forstå, hvad lærerne siger.

KØBENHAVNS UNIVERSITET 14

Sprogforstyrrelser hos elever på mellemtrinnet, unge og voksne

- ikke vanskelighederne med talt sprog, man typisk bemærker

KØBENHAVNS UNIVERSITET 15

DLD og ordblindhed

McArthur og kolleger (2000) undersøgte skoleelever med DLD og ordblindhed og fandt

- at 55 % af 110 ordblinde elever også levede op til de sproglige kriterier for at have DLD
- og at kun 10 % af disse elever scorede gennemsnitligt i sprogtestning
- at 51 % af 102 elever med DLD også kunne klassificeres som ordblinde
- og at kun 20 % af disse elever scorede gennemsnitligt i læsetestning

Op næsten alle børn med DLD har betydelige læseforståelsesvanskeligheder (fx Conti-Ramsden et al., 2001)

KØBENHAVNS UNIVERSITET 16

Sprogforstyrrelser – i ungdoms- og voksenlivet

Elbro, Dalby & Maarbjerg (2011):

- Opfølgingsundersøgelse 30 år senere af børn med sprogforstyrrelser fra Taleinstituttet i Aarhus, DK – både nogle med udviklingsmæssige sprogforstyrrelser (DLD) og nogle med sprogforstyrrelser sammen med fx neurologiske forstyrrelser (epilepsi eller mild cerebral parese)
- Blandt disse voksne ($n = 198$) var der meget høj hyppighed af
  - læsevanskeligheder: 53,0 % (35,8 % DLD) vs. 4,9 % i befolkningen generelt
  - manglende uddannelse: 71,2% (32,1 % DLD) vs. 7,6 % i befolkningen
  - tidlig pension: 63,4 % (24,5 % DLD) vs. 12,9 % i befolkningen

(se lignende resultater fra USA og Storbritannien hos hhv. Records, Tomblin & Freese, 1992 og Law, Rush, Schoon & Parsons, 2009)

KØBENHAVNS UNIVERSITET 17

Sprogforstyrrelser – i ungdoms- og voksenlivet

Også påvirkning af trivsel og livskvalitet

- Børn og unge med udviklingsmæssige sprogforstyrrelser bliver ikke så ofte som deres klassekammerater med upåfaldende udvikling valgt som kammerat eller ven (fx Brinton, Fujiki & Baldrige, 2010)
- Store børn og unge med udviklingsmæssige sprogforstyrrelser har højere frekvens af angst- og depressionssymptomer end jævnaldrende med upåfaldende udvikling (fx St. Clair, Pickles, Durkin & Conti-Ramsden, 2011)
- Clegg, Hollis, Mawhood & Rutter (2005) undersøgte voksne mænd i 30'erne med sprogforstyrrelser ($n = 17$) og fandt, at denne gruppe i langt mindre omfang end både deres brødre uden sprogforstyrrelser og en gruppe af mænd på samme alder og med sammenligneligt intellektuelt funktionsniveau var i et fast parforhold eller havde fået børn

KØBENHAVNS UNIVERSITET 18

Sprogforstyrrelser hos elever på mellemtrinnet, unge og voksne - ikke vanskelighederne med talt sprog, man typisk bemærker

Men vanskelighederne med talt sprog er ikke forsvundet!

KØBENHAVNS UNIVERSITET 19

Samspil mellem iboende og ydre faktorer i udviklingsmæssige sprogforstyrrelser (DLD)

KØBENHAVNS UNIVERSITET 20

Udviklingsmæssige sprogforstyrrelser – iboende og ydre omstændigheder (Paul & Norbury, 2012; Washington, 2007)

- Iboende omstændigheder, fx**
  - biologiske:
    - CNTNAP2 og andre gener
    - subtile forskelle i hjernens struktur og funktion
  - kognitive:
    - ineffektiv bearbejdning af lyd
    - begrænset bearbejdningkapacitet (vanskeligheder med arbejds-hukommelse)
    - dårlig opmærksomhedskontrol
  - sprogfærdigheds-mæssige:
    - langsom tilegnelse og ustabil anvendelse af fonologiske /grammatiske/leksikale/pragmatiske færdigheder
- Ydre omstændigheder**
  - Mængde af input
    - (u)tilstrækkelig?
  - Måden hvorpå input gives
    - (u)hensigtsmæssig?

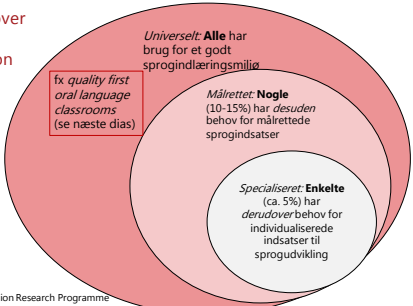
Miljøet kan vi skruer på - gennem justeringer i det sproglige miljø og gennem logopædisk intervention - og derved forbedre sprogfærdighederne

KØBENHAVNS UNIVERSITET 21

Hensigtsmæssige indsatser til børn og unge med sprogforstyrrelser

KØBENHAVNS UNIVERSITET 22

Intervention over for sprog og kommunikation på forskellige niveauer

Universelt: Alle har brug for et godt sprogindlæringsmiljø

fx quality first oral language classrooms (se næste dias)

Målrettet: Nogle (10-15%) har desuden behov for målrettede sprogindsatser

Specialiseret: Enkelte (ca. 5%) har derudover behov for individualiserede indsatser til sprogudvikling

fra The Better Communication Research Programme

KØBENHAVNS UNIVERSITET 24

The Better Communication Research Programme:
Quality first oral language classrooms med tre nøgleområder

- 1. Language learning environment** (sprogindlæringsmiljø)
  - gode lysforhold, gode lydforhold, (opslags)bøger tilgængelige i lokalet, elevernes seneste egenproduktioner, fx faglige plakater fra naturfag eller forårsakvareller fra billedkunst, er udstillede
- 2. Language learning opportunities** (sprogindlæringsmuligheder)
  - alle elever har mulighed for at deltage og lære - bl.a. gennem at inkludere alle i gruppearbejde og at give muligheder til alle eleverne for at indgå i struktureret interaktion med både underviser og kammerater - fx om nye ord (*overvejelse, udforske, aktivere*)
- 3. Language learning interactions** (sprogindlæringsinteraktioner)
  - underviseren bruger gestus, symboler, billeder eller konkrete genstande som støtte til den sproglige information, *hv-spørgsmål* til at stimulere elevernes tænkning, ikke for hurtigt tempo samt pauser, så eleverne opmuntres til at deltage aktivt

KØBENHAVNS UNIVERSITET 24

Ordtankekort – ramme om systematisk arbejde med ord

se også St. John & Vance (2013)

KØBENHAVNS UNIVERSITET 25

Intervention over for sprog og kommunikation på forskellige niveauer

fx *quality first oral language classrooms*

Universelt: **Alle** har brug for et godt sprogindlæringsmiljø

Særligt: **Nogle** (10-15%) har desuden behov for målrettede sprogindsatser

fx målrettet ordforrådsarbejde i lille gruppe til flersprogede med begrænset ordforråd

Specialiseret: **Enkelte** (ca. 5%) har derudover behov for individualiserede, indsatser til sprogudvikling

fx 1.-til-1.-træning af sætningsforståelse med logopæd

fra The Better Communication Research Programme

KØBENHAVNS UNIVERSITET 26

At skruer på de ydre omstændigheder – hensigtsmæssigt input

Miljøet kan vi skruer på og derved forbedre barnets sprogfærdigheder – bl.a gennem hensigtsmæssigt input som fx

- *eksplicitering* af ords komponenter – betydning og lyd (og gerne ortografiske og morfologiske karakteristika)
- *ordtankeort* som ramme for ordindlæring
- *eksplicitering* af det grammatiske system og træning i at forstå sætninger og producere dem korrekt (fx *Shape Coding* by Susan Ebbels©) (se de næste dias)
- *eksplicitering* af 'samtaleregler' – fx at give den rette mængde information (hverken for meget eller for lidt) og den relevante information – og af, hvordan man er venner (fx *The social communication intervention project*; Adams & Gaile, 2015)

KØBENHAVNS UNIVERSITET 27

Shape Coding® by Susan Ebbels
 - en eksplicit intervention med visuel støtte

1. Ordklasser bliver kodet med farver

2. Fraser bliver kodet med former

3. Tidsbøjning bliver kodet med pile

fx Ebbels 2007

KØBENHAVNS UNIVERSITET 28

The making of stronger readers: The role of syntactic proficiency in understanding texts
 - et dansk forskningsprojekt om syntaks og læseforståelse

- I hvilken grad begrænses danske skoleelevers læseforståelse af vanskeligheder med syntaks?
- Kan vi gennem intervention forbedre elever syntaks-færdigheder – og dermed også deres læseforståelse?

DANMARKS FRIE FORSKNINGSFOND
 INDEPENDENT RESEARCH FUND DENMARK

KØBENHAVNS PROFESSIONS HØJSKOLE

XP

Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab (NorS)

KØBENHAVNS UNIVERSITET 18102005 29

The making of stronger readers: The role of syntactic proficiency in understanding texts - et dansk forskningsprojekt med *Shape Coding*®

vi skal undervise elever fra 5. klasse

med denne eksplicite tilgang

Det fortæller vi gerne om på et senere tidspunkt!

KØBENHAVNS UNIVERSITET 32

rikkec@hum.ku.dk

KØBENHAVNS UNIVERSITET 33

RADLD – Raising Awareness of Developmental Language Disorder

Engelsk hjemmeside med megen information om udviklingsmæssige sprogforstyrrelser: <https://radld.org/about/dld/>

Informationsvideoer på YouTube om sprogforstyrrelser (de fleste fra dengang DLD blev kaldt SLI) af forskere, praktikere, børn og unge med sprogforstyrrelser og deres forældre

- dansk video om udviklingsmæssige sprogforstyrrelser - dengang kaldet SLI (Rikke Vang Christensen) <https://www.youtube.com/watch?v=YQVczUyNYh8&t=23s>
- SLI and Reading 1: Decoding (phonics) (Maggie Snowling) <https://www.youtube.com/watch?v=AAMLmMEIX4c>
- SLI and Reading 2: Understanding written language (Maggie Snowling) <https://www.youtube.com/watch?v=6Vt41eM3-xg>
- Reading interventions for children with language impairments (interview med Charles Hulme) <https://www.youtube.com/watch?v=CB-4G-9qyb8&t=12s>

KØBENHAVNS UNIVERSITET 34

Referencer – her kan du læse mere

- Bishop, D. V. M., Snowling, M. J., Thompson, P. A., Greenhalgh, T., and the CATALISE-2 Consortium (2017). Phase 2 of CATALISE: a multinational and multidisciplinary Delphi consensus study of problems with language development. Terminology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 58 (10), 1068–1080. doi:10.1111/jcpp.12721
- Brinton, B., Robinson, L.A. & Fujiki, M. (2004). Description of a Program for Social Language Intervention: "If you can have a conversation, you can have a relationship". *Language, Speech and Hearing Services in Schools*, 35, 283-290.
- Brinton, B., Fujiki, M. & Baldrige, M. (2010). The Trajectory of Language Impairment into Adolescence: What Four Young Women Can Teach Us. *Seminars in Speech and Language*, 31 (2), 122-133.
- Clegg, J., Hollis, C., Mawhood, L., & Rutter, M. (2005). Developmental language disorders—a follow-up in later adult life. Cognitive, language and psychosocial outcomes. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 46, 128–149.
- Ebbels, S., McCartney, E., Slomins, V., Dockrell, J.E. & Norbury, C.F. (2017). Evidence based pathways to intervention for children with Language Disorders. *PeerJ Preprints* 5:e2951v1, 1-22.
- Elbro, C., Dalby, M. & Maarbjerg, S. (2011). Language-learning impairments: a 30-year follow-up of language-impaired children with and without psychiatric, neurological and cognitive difficulties. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 46, 437-448.

KØBENHAVNS UNIVERSITET 35

Referencer – her kan du læse mere

- Law, J., Rush, R., Schoon, I., & Parsons, S. (2009). Modeling Developmental Language Difficulties From School Entry Into Adulthood: Literacy, Mental Health, and Employment Outcomes. *Journal of Speech, Language, Hearing Research*, 52(6), 1401-1416.
- McArthur, G. M., Hogben, J. H., Edwards, V. T., Heath, S. M. & Mengler, E. D. (2000). On the "specifics" of specific reading disability and specific language impairment. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 869-874.
- Norbury, C. F., Gooch, D., Wray, C., Baird, G., Charman, T., Simonoff, E., Vamvakas, G., & Pickles, A. (2016). The impact of nonverbal ability on prevalence and clinical presentation of language disorder: evidence from a population study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 57, 1247-1257.
- Records, N. L., Tomblin, J.B. & Freese, P.R. (1992). The Quality of Life of Young Adults With Histories of Specific Language Impairment. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 1(2), 44-53.
- St. Clair, M.C., Pickles, A., Durkin, K., & Conti-Ramsden, G. (2011). A longitudinal study of behavioral, emotional and social difficulties in individuals with a history of specific language impairment (SLI). *Journal of Communication Disorders*, 44, 186-199.
- Tomblin, J.B., Records, N.L., Buckwalter, P., Zhang, X., Smith, E. & O'Brien, M. (1997). The prevalence of specific language impairment in kindergarten children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 40, 1245-1260.